

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Філологічний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра болгарської філології

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а   р о б о т а

«Фитоними в твардичанския говор»

«Фітоніми в твардичанській говірці»

“Phytonyms in Tvardichansky' Dialect”

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

Виконала: студентка денної форми навчання

6.020303 Філологія

«Болгарська мова та література»

Кантаржи Ганна Костянтинівна

Науковий керівник:

проф. Колесник В. О. _____

Рецензент:

к. філол. н., доц. Георгієва С. І.

Рекомендовано до захисту:

протокол засідання кафедри

№ __ від _____ 2019 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Колесник В. О.

(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № ____

протокол № _ від _____ 2019 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

_____ доц. Георгієва С. І.

(підпис)

Одеса – 2019

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....	3
РАЗДЕЛ I. История на изучването на български говори в Украйна.....	7
1.1. История на преселването на българите в Украйна.....	7
1.2. Кратка история на преселването на българите в село Евгеновка	10
1.3. Особенности на говора в село Евгеновка.....	11
1.3.1. Фонетични черти.....	11
1.3.2. Морфологични черти.....	12
1.3.3. Синтактични особености.....	13
1.3.4. Лексикални особености.....	13
РАЗДЕЛ II. Фитоними.....	14
2.1. За някои фитоними в бесарабските говори.....	18
2.2. Символика и конотация на фитоними.....	22
2.3. Когнитивна метафора като основа на номинативния процес във фитонимията.....	24
2.4. Използване на билки като козметично средство.....	26
2.5. Босилекът в някои старинни обредни практики.....	28
2.6. Употреба на билки в народна медицина.....	32
ИЗВОДИ.....	35
ЛИТЕРАТУРА	
РЕЧНИК. ПРИЛОЖЕНИЯ.	

УВОД

Познанието на лексиката на говорите, състав, семантиката и функционалната диференциация не предизвиква съмнения в своята актуалност. Особен интерес предизвиква проучването на лексика - древна по произход и богата по състав. Днес се наблюдава тенденцията за формиране на отделна посока в етноботаниката народна фитонимика, която събира, систематизира и анализира флоронимите (названия на растенията като обект на лингвистическо проучване). Това стана възможно благодарение на събирането и анализа на народните названия на растенията. Тази работа е посветена на фитонимите. Изборът именно на тази тема дължи на няколко фактора тревите имат голямо практическо значение в живота на българина: използват се в бита, за лекуване на болните, като храна за хората и за животните, свързани са с религиозните вярвания на българския народ и религиозните обреди. Цветята пък се използват като украса в градинките и по прозорците в къщите на българите, като че ли защитават един микрокосмос на всеки стопанин от зли сили.

В нашия доклад ще се спрем само на една малка част от говора на село Евгеновка, която не е била обект на специални проучвания – названия на растенията.

Съвременните диалекти наред с писмените паметници са основен източник за историята на всеки език. При това диалектите имат и някои предимства пред писмените паметници, които не винаги дават надежен и винаги достоверен материал. Диалектите в днешното си състояние дават данни за историята на езика поради редица свои специфични особености. Всички диалекти на един език произхождат от една обща езикова основа и в общи линии се развиват еднакво, но поради по-голямата или по-малката си особеност и отделност в миналото, от една страна, са запазили отделни по-стари, архаични особености, а, от друга, са развили нови, свои особености. Поради неравномерното развитие на отделните страни на езика в отделните диалекти са запазени различни архаични черти, които дават възможност да се разкрие общият ход на езиковото развитие. Трябва да се има предвид обаче, че и диалектите имат недостатъци като източник за история на езика. С днешното си състояние те дават възможност да се проследи цялостното развитие на езика само през последните няколко века, а за отделните езикови явления – и за по-дълъг период на време.

Около двестотин хиляди души българи-преселници повече от двестотин години живеят в Южната част на Украйна и техните говори функционират до сега. Украинската и руската езиковата среда в областта на граматическия строеж се различава от българските диалекти, които изцяло запазват балкан-

ски граматически тип.

За най-обстойно и цялосно изследване се счита изданието през 1958 г. «Атлас българских говорів в СССР» - работа на колектив под ръководство на С.Б. Бернштейн [Бернштейн, 1958]. Твардичанският говор бе изследван от експедиция през 50-60 г. и описан от известни български диалектолози С. Стойков, И. Кочев и московски лингвисти Е. И. Зеленина, Т.В. Шевцова.

Фитоними са обект на изследване от редица забележителни учени Сашка Бизеранова «За някои фитоними в говора на Ново село, Видинско». Статията «Растителността в еньовденската обредност» на Таня Марева, «Използуване на билките като козметично средство» на Стефка Дончева, «Богородични и самодивски билки в представите, обредни действия и лечебните практики при капанците» на Диниела Ганчева, «Вярвания и наричания от Русенско, свързани с лековити растения» на Елена Попниколова-Табакова и други.

Говорите на българите, живеещи на територията на Бесарабия, отдавна са обект на внимание от страна на езиковедите. Смята се, че първото изучаване на някои говори е проведено от Н.С. Державин [Державин, 1915]. По-късно изследвания са съществени от Д.П. Дринов [Дринов, 1936], С.Б. Бернштейн [Бернштейн, 1939; 1937; 1949], Е. Чешко [Чешко, 1952], Н. Котова [Котова, 1950], Е.И. Зеленина [Зеленина, 1955] и други.

Проблемът на изследването на диалекти е **актуален**. Преди всичко, неговата значимост се определя от следните характеристики:

- диалекти се използват за процеса на разбиране на историческото развитие на езика: диалектите често запазват архаизмите, необходими за възсъздаване на широко езиково движение;
- диалекти се използват за установяване на връзката между историята на езика и история на народа;
- диалекти се използват за разбиране на многообразието на думи, звукове и форми на съвременния език.

Целта на работата е да се изследват фитонимите в говора на село Евгеновка, да се опишат техните особености, използване и външен вид.

За постигане на основната ни цел са поставени следните **задачи**:

- да се запознаем с историята на село Евгеновка;
- да характеризираме основните фонетични, морфологични, лексикални и синтактични особености на говора;
- да изследваме названията на растения в говора;
- да направим тематичен речник на ЛСГ растения;
- да се изследват работите на учените, които се занимавали с изучаването на названия растения в българските говори в Украйна.

Материали за изследването: записаните диалектни текстове.

За постигането на поставената цел и задачи в нашата работа използваме такива общонаучни методи:

- описателен - за да направим обща характеристика на говора; --
- количествен метод на изчисление – за да преброим общото количество на лексемите от нашето ЛСГ, съвпадащи с книжовен език.

Връзка з катедрата – работата е извършена съгласно с катедралната работна тема: «Структура і функціонування болгарської мови в полімовному оточенні: сучасний стан і динаміка в часі» №114(Номер державної реєстрації НДР:0113U005005).

Обект на изследването е названия на растения в твардичанския говор, които не бяха описани до сега, което е много важно и показателно; структурна организация и семантика на названия на растения

Предмет на изследването са всички парадигматични структурни особености на названия на растения и семантичните отношения помежду им.

Фактическа база на работата се базира върху съвкупността на 146 езикови единици.

За източници са послужили етнографски и етнологички сборници, диалектни речници, научни архиви и статии.

В работата се използва широк методологичен апарат от общонаучни методи (дедукция и индукция; анализ, синтез) и специални лингвистични методи. От последните бяха приложени:

- описателен метод (за описание на фактическия материал);
- количествен метод (за формиране на една количествена картина, представяща съотношение и брой на диалектните думи и съотношението им с книжовния език)
- сравнителен метод (сравнение на лексиката в метрополията и диаспората, сравнение на твардичански и гюлменски говори);
- етнолингвистичен (анализ на лексиката, като носител на национално-културна информация и анализа на езика като средство за общуване в конкретен диалектологичен ареал)
- социоллингвистичен метод (работа с респондентите).
- метод на компонентния анализ (за определяне на семантичната структура на думата, за да може да се правят сравнения и съпоставки между гюлменския и твардичанския говори и между диаспората и метрополията).

Теоритическа ценност по-пълно разкрива спецификата на индивидуалните характеристики на сравняваните елементи.

Практическа ценност. Резултатите на научната разработка могат да бъдат интересни за филолози, специалисти и неспециалисти, интересуващи се от названия на растения в различни диалекти, употреба и използването им.

Структура на дипломната работа обхваща увод, два раздела, изводи, използвана литература и приложения.

В увода се определят обектът, предметът, целите и задачите на изследването, мотивира се изборът на темата, уточняват се по-важните термини и методологични средства.

В първата част на дипломната работа става дума за преселването на българите в село Евгеновка, разглеждат се особеностите на твардичанския говор в с. Евгеновка.

Във втората част е направена цялостна класификация и лексикосемантична характеристика на ЛСГ Фитоними в с. Евгеновка.

В заключението на дипломната работа са обобщени резултатите от лексикосемантичната интерпретация на лексикалния материал и са направени съответните изводи.

Използваната литература включва 34 позиции.

В приложенията се съдържа речник на ЛСГ "Фитоними" и също така диалектни текстове.

ИЗВОДИ

След извършената работа стигнахме до следващите изводи:

В речта съвременното поколение е под влияние на руски и украински език. Това се проявява преди всичко в наличие на небългарски интонационни конструкции, някакви звуци, темпа на речта. В граматиката се намаляват отделни разряди на граматически категории, не се употребява много бъдещи и минали времена, аблатив и т.н.

За синтаксическите особености характерна употреба на заимствани съюзи.

Повечето от родната лексика в говора на село Евгеновка са общобългарски думи.

Предмет на нашето проучване станаха фитонимите като фрагмент на българската езикова картина на света. Под езиковата картина на света разбираме представата за действителността, която е отразена в условните знаци и техните значения. Освен това, тя представлява за исторически интерес, тъй като отразява възприемането на действителността.

Българите се заемаха с растениевъдство, животновъдство, което намери отражение в процеса за номиниране на фитонимите. Те в далечното си минало получили в дар работата и най-голямото богатство - земята, която цял живот обработват. Затова не е изненадващо, че в растенията българите виждаха реални обекти от всекидневния бит и селскостопанската си дейност. Названията на растенията се даваха не случайно.

Изучавайки «Растения», извода, че българските народни фитоними от село Евгеновка впечатляват с богатство на въображение и асоциации, макар че селяните в растенията виждаха основно битовите предмети, които изиграваха голяма роля в стопанската им дейност: *лукче, камшиче, питка, кърска дъвка, лепка, обичка*. В народната ни фитонимика най-често се номинират растенията по външния им вид. Така по приликата на растенията с животни, птици и насекоми се появиха следващи названия - *заешка сянка, мечо ухо, кучанци, лайкучка*. По сходството с човека и частите на тялото му, начина на живота и преживяванията народният творец фитонимите: *бабина душица, бабини зъби, жиловлек, глухарче, какичка, братче*. По въздействието върху човека отбелязваме *кучешко грозде*. Универсален е начинът за номиниране на фитонимите по цвят - *подбел, метличина синя, жълтениче, огнивче, лъскава трева*; по вкус - *сладка смучка, сладък пелин, киселец*. Според религиозните и митичните представи българите образуваха редица фитоними: *божигробски бо-*

силек, богородичка, енъовче, димитровче.

И така, можем да заключим, че основният похват за номиниране на растенията е метафората, основана на признаците, присъщи на обекта. Ала и митът има голямо въздействие в традиционната българска култура. Много растения са свързани с живота на българите, с техните вярвания, с обичаите и лекуването на редица заболявания.

Примери с митологична интерпретация за назоваване на растенията има много, тъй като митът заедно с метафората изиграват важна роля във формирането на народната фитонимия. Едни от най-разпространените растения, които заемат важно място в култовата практика на българите са босилекът, лайкучка, мента. С тях са свързани много поверия и легенди. Те бяха обекти за гадаенето. Дори в песните е отразено митичното действие на билките. През целия си живот нашите предци използваша тази своеобразна фитонимична лексика и я предаваха на следващото поколение. Тази тенденция, за съжаление, постепенно изчезва. Носителите на езика остаряват и намаляват, усеща се и влиянието на другите езици, тъй като живеем в билингвична среда.

Изследвайки ЛСГ «Растения» ние определихме следните групи:

1. Названия на дървени растения

- плодови: *абалка, абрикоса, вишня, д'уля, зарзалия, бардачка, круша, орех, персик, слива, чуреша.*

- диви: *бир'оза, дуб, клон, акаца, липа, тополь.*

2. Названия на храсти

агрус, калина, малина, сирень, смородина, кръжовник;

3. Билки

мента, копър, чубрица, жиловляк, лайка, липов цвят, градински чай, листата от коприва.

Ние определихме общобългарски по происход думи: *бусилек, бужор, бледна ружа, диня, пъпеш, картофи, лайкучка, липа*

Маркери на твардичанския говор са лексеми:

бардачки, папур, сленчух 'слънчоглед', бал'анци 'вид малък, лютив пипер'

Как-то виждаме, говора в село Евгеновка е доста променен от съвременен български език. Поради влиянието от руско- и украинскоезични говори в съседни села. Освен това, важен е фактът, че селото е доста - многонационално, тук живеят не само българи, макар че те доминират, но също така и украинци, молдовци и руснаци, което определено също влияе на говора. Затова в говора има много заемки от руски и украински: *ромашка, тюльпан, сирень, бир'оза, дуб, абрикоса, адуванчик, василек, крапива, вишня,*

липа, малина, нарцис, орех, персик, слива, тополь, буряк, шиповник.

В обредната практика се използват: *босилек, роза.*

Списък на използвана литература

1. Атанасов Ж. История на град Ямбол. София : Изд. на ОФ, 1976. 542 с.
2. Бараболова З., Колесник В. А. Говорът на българите в с. Кирнички, Бесарабия. Българските говори в Украйна. Одеса : Астропринт, 1998. 158 с.
3. Берг Л. С. Население Бессарабии. Этнографический состав и численность. Петербург : Молодость, 1923. 252 с.
4. Бернштейн С. Б. Задачи изучения болгарских говоров СССР: Ученые записки Института славяноведения. Москва : АН СССР, 1950. Т. 2.
5. Берштейн С.Б. Атлас болгарских говоров в СССР: вступительные статьи и комментарии к картам. Москва : 1958. 88 с.
6. Берштейн С. Б. Болгарские говоры южного Буджака. Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. Москва : АН СССР, 1952. № 2. С. 5–20.
7. Български етимологичен речник. София : Академично издателство Проф. Марин Дринов, 1995–2017. Т. 4–9.
8. Български етимологичен речник. София : Проф. Марин Дринов, 2007. Т. 1–6.
9. Български тълковен речник. София : Наука и изкуство, 2016. 1094 с.
10. Вакарелски Хр. Етнография на България. София : Артграф ООД, 2007. 623 с.
11. Ганчева Д. Богородични и самодивски билки в представите, обредите, действия и лечебните практики при капанците. Етър. Етноложки изследвания. Габрово : Редактор Гоев А., 1998. С. 58–61.
12. Геров Н. Речник на български език. София : Пламък, 1978. Т. 3
13. Гоев А. Храна сакрална и профанна. Велико Търново : Фабер, 2012. 286 с.
14. Зеленина Э. И. Сравнительный тематический словарь трех болгарских сел Молдавии Българската диалектология. Проучвания и материали. София : Мир, 1981. 179 с.
15. Колесник В. А. Евгеновка (Арса). Ономастика. Говор. Словарь.— Одеса : Чайка, 2001. 287 с.

16. Колесник В. А. Лексичнізми балканізми в бессарабських болгарських говірках. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Л. Булаховського: збірник наукових праць. Київ : Бібліотека українця, 2007. С. 218.
16. Колесник В. А. Концепция етнолингвистического атласа болгарской диаспоры на Украине. Україна і Болгарія : віхи історичної дружби: матеріали Міжнародної конференції присвяченої 120-річчю визволення Болгарії від османського ярма. Одеса : Чайка, 1999. С. 314–319.
17. Колесник В. А. Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні. Граматична система. Одеса : Чайка, 2003. 352 с.
18. Ловешки край: матеріална и духовна култура. Софія : Проф. Марин Дринов, 1999. С. 239–254.
19. Маркова М. Храна и хранене: между природата и културата. Софія : Проф. Марин Дринов, 2011. 334 с.
20. Мещерюк И. И. Переселение болгар в Южную Бессарабию 1828-1834. Одесса : Чайка, 1959. 218 с.
21. Мирчев К. За хронологията на някои фонетични диалектизми в българския език. Софія : Пламък, 1970. С. 96–110.
22. Мирчев К. Историческа граматика на българския език. Софія : Наука и изкуство, 1978. 304 с.
23. Младенов М. Ятовата граница в светлината на данни (Към въпроса за разчленение на българския език): славистичен сборник Софія : БАН, 1973. С. 241–257.
24. Младенов Ст. Речник на чуждите думи в българския език. Софія : Хемус, 1947. 491 с.
25. Найденов Н. Антропология на патриархалния език. Софія : Св. Климент Охридски, 2001. 470 с.
26. Петров Л., Йорданов Е., Узунова С., Джелепов Н., Георги С. Българска национална кухня. Технология на кулинарната продукция. Софія : Земиздат, 1984. 320 с.

27. Радева Л. Народна медицина. Начини на лечение на болестите. Пирински край. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания / отгов. ред. В. Хаджиниколов. София : Хемус, 1980. С. 481–490.

Седакова И. А. Балканские мотивы в языке и культуре болгар. Родинный текст. Москва : Индрик, 2007. 432 с.

28. Стойков Ст. Българска диалектология. София : Проф. Марин Дринов, 2002. 430 с.

29. Стойков Ст. Говор села Твардицы Сливенской околии в Болгарии и села Твардицы / Молдовской ССР: статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. София : Хемус, 1959. С. 3–63. .

30. Стоянов И. А. Българските говори на територията на Съветския съюз. Съпоставително езикознание. София : Хемус, 1982. С. 247.

31. Странджа: Материална и духовна култура. София : Проф. Марин Дринов, 1996. С. 196-215.

32. Топалова С. Вид семейни обичаи в чийшийските селища (Бесарабия). Велико Търново : Мир, 2000. С. 462.

33. Топалова С. За историята и езика на туканците в Бесарабия (с лингвистичен материал от Болградско). Българите в Северното Причерноморие: изследвания и материали. Велико Търново : Мир, 1995. Т.4.

34. Цонев Б. История на българския език. А. Обща част. София : Хемус, 1940. 420 с.

35. Чешко Е.В. Итоги работы по составлению лингвистического атласа болгарских говоров СССР. Ученые записки Института славяноведения. Москва : Эра, 1950. 456